

В.М. Половець. Маркович Олександр Михайлович. Чернігів: Просвіта. 2019. 120 с.

Нещодавно побачила світ чергова монографія професора Володимира Михайловича Половця. У ній подані біографія, відомості про наукову, літературну і громадську діяльність Олександра Марковича, який походив з давнього козацько-старшинського, а згодом дворянського роду Марковичів. Рід цей прославив дід Олександра – Яків Андрійович, генеральний підскарбій Української козацької держави, котрий упродовж п'ятдесяти років вів щоденник, що містить цінні відомості про життя в Україні. За своєю формою і змістом монографія виконана в рамках біографістики – окремої галузі історичної науки, що належить до спеціальних історичних дисциплін. Вивчення біографій окремих діячів історії та культури сприяє передачі наступним поколінням історичної пам'яті про співвітчизників, а саме відомостей про їхній життєвий досвід, патріотичні традиції, участі у соціально-економічному і культурному житті України.

Книга про О. Марковича є наслідком публікації автором у всеукраїнському історичному журналі «Сіверянський літопис» та інших виданнях наукових біографій видатних діячів Чернігівщини. У 2006 р. у видавництві «Просвіта» була опублікована монографія «Уманець Федір Михайлович», що розпочала підготовку серії започаткованих автором нарисів про історичне минуле регіону, його суспільно-політичних, соціально-економічних і культурних діячів. У 2018 р. побачила світ монографія автора «Визначні постаті Чернігівщини», в якій було подано двадцять біографій, у тому числі і нарис про життя, наукову, літературну і громадську діяльність О. Марковича. Він, як і кожна зі згаданих у монографії постатей, своїм життєвим шляхом, родинними та суспільними зв'язками, релігійними переконаннями, науковою і літературною діяльністю заслуговує на причетність до когорти визначних чернігівців.

Отже, монографія професора В. Половця своєю тематикою відноситься до української історичної біографістики, яка була започаткована літописцем Нестором у «Повісті временних літ», де були створені перші історичні портрети давньоруських князів, продовжена в «Житті Бориса і Гліба» та інших творах. Особливого розвитку ця тема набула наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у працях Д. Бантиш-Каменського, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського. Немало зробили для розвитку української біографістики сучасні історики П. Толочко, В. Смолій, В. Степанков, Р. Пиріг. Значний внесок у розвиток історичної біографістики зробили М. Котляр у своєму дослідженні «Полководці Давньої Русі», В. Верстюк та Т. Остапко – «Діячі Української Центральної Ради», автори колективних праць «Історія України в особах ХІХ – ХХ ст.», «Генералітет українських визвольних змагань», «Полководці Війська Запорізького», «Герої та знаменитості в українській культурі», «Національний біографічний словник» та ін. Національній українській біографістиці присвячуються сторінки «Історичного календаря» та історичних журналів, у тому числі й «Сіверянського літопису».

Інститут біографічних досліджень, створений при Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, видає збірник наукових праць «Українська біографістика», на сторінках якого висвітлюються наукові погляди на біографічні знання та біографічну творчість, дослідницьку й біографічно-інформаційну діяльність. Інститут біографічних досліджень звертає увагу майбутніх авторів збірника на достовірність історико-біографічної термінології, біографічних даних та видів біографічної продукції, розширення структури довідково-інформаційних можливостей, використання словниково-інформаційних джерел.

Зазначимо, що монографія професора В. Половця відповідає загальним вимогам Інституту біографічних досліджень. У ній глибоко вивчена біографія О. Марковича, його державна, громадська і науково-літературна діяльність. Для цього автором були залучені як архівні неопубліковані, так і опубліковані джерела, широко використана монографічна література. Значний обсяг залученої інформації міститься у справах,

що зберігаються в Державному архіві Чернігівської області. З фондів архіву ми дізнаємося про державну службу О. Марковича в Чернігівській губернській управі, на посадах предводителя Глухівського повітового дворянства, генерального судді Чернігівського губернського суду, предводителя Чернігівського губернського дворянського зібрання. Значно доповнили історичні джерела публікації документальних матеріалів у часописі «Киевская Старина», в яких містилися статистичні записи про дворян, їхні маєтки та землеволодіння. Серед авторів, хто на той час активно публікувався на сторінках часопису, були П. Житецький, А. Лотоцький, І. Лучицький, В. Науменко, А. Фойницький, В. Ястребов та ін. Важливий внесок у дослідження даної проблеми зробив О. Лазаревський, який не тільки публікував у ньому свої розвідки, а й тривалий час очолював редколегію часопису.

Структурно монографія В. Половця складається з чотирьох глав, списку джерел та літератури і додатків. У ній розглядаються: дитинство та юність О. Марковича, його державна служба, перебування на виборних посадах, літературна та наукова діяльність.

У першому розділі книги – «Дитинство та юність О. Марковича» – розповідається про його дитячі роки, домашнє виховання й освіту, навчання в Харкові, перші літературні спроби, озаглавлені «Записками», ознайомлення з великим домашнім архівом діда, Якова Андрійовича та старшого брата, Якова Михайловича, документами козацької старшини, окремі з яких уперше були опубліковані у двох книжках Харківського часопису «Український журнал» під заголовком «Малоросійська старина». Як пише автор, це був перший досвід обнародування паперів сімейного архіву, причому документів, які до цього не друкувалися.

«Державна служба» – другий розділ монографії професора В. Половця. Після закінчення навчання в Харкові О. Маркович вступив на службу до канцелярії Чернігівського губернатора, де прослужив з 1808 по 1812 рік. Отримавши чин колезького регістратора, він подав у відставку. Як дворянин О. Маркович розглядав державну службу у якості засобу для потрапляння до лав чиновництва на виборну посаду, де можна було б одержувати відповідні чини та у своєму маєтку займатися поміщицьким господарством. Однак з'ясувалося, що для виборної дворянської посади двадцятидворічний вік претендента був недостатнім. Тому О. Марковичу довелося ще попрацювати в Державній експедиції по ревізії рахунків та в департаменті Міністерства юстиції і лише в 1818 р. звільнитися згідно з поданою заявою.

Заслуговує на увагу третій розділ монографії – «Виборні посади». У ній мова йде про роботу О. Марковича на посаді глухівського повітового судді та почесного наглядача Глухівського повітового училища. У 1827 р. О. Марковича обрали губернським генеральним суддею. На цій посаді він працював до 1832 р. Автор монографії зробив ґрунтовний аналіз розглянутих справ за чотири роки. З'ясувалося, що за цей час суд розглянув 625 кримінальних та цивільних справ, розмаїття яких свідчить, що, приєднавши українські землі, Російська імперія отримала у спадок складну систему судоустрою. Структура судової системи і підсудність судів не була чітко визначена законом, і в цьому полягала складність роботи губернського генерального судді О. Марковича.

У 1832 р. О. Марковича, як зазначається в монографії, було обрано губернським предводителем дворянства. На цій посаді він працював до 1838 р. Служба предводителя дворянства була почесним обов'язком, виконувалася безоплатно, часто вимагала залучення його особистих коштів. Утім, губернський предводитель дворянства користувався незалежністю від місцевої влади, наділявся правами державного чиновника, обирався строком на три роки, але, як правило, служив по кілька строків. Разом з тим, перебуваючи на посаді предводителя губернського дворянства, О. Маркович вніс проект про звільнення селян з кріпацтва.

В останній главі книги – «Літературні та наукові розвідки» – розглядається низка літературних замальовок та основні твори О. Марковича, до яких належать «Малоросійська свадьба», «Исторический очерк г. Глухова», «История Гамалеевского монастыря», «Исторические и статистические записки о дворянском сословии и

дворянских имуществ Черниговской губернии». Зазначені праці носять як літературний, так і дослідницький характер.

Заслужують на увагу сторінки монографії професора В. Половця про перебування М.В. Гоголя в с. Сварков, його знайомство з домашнім архівом О. Марковича, щирим прихильником автора «Вечорів» і «Миргорода». Знаменитий письменник зацікавився «Щоденником» господаря садиби генерального підскарбія Я.А. Марковича. Гарне враження на М.В. Гоголя справила Миколаївська церква с. Сварков, побудована на кошти Я.А. Марковича в 1743 – 1757 рр.

У монографії подається інформація щодо історії з сімейним архівом О. Марковича. Виявляється, що за його нащадків архів було розподілено між маєтками в с. Турівці Прилуцького повіту, с. Сварков Глухівського повіту і с. Шабалинів Сосницького повіту Чернігівської губернії. Конкретні засновники та вміст Шабалинівського зібрання сосницької гілки роду Марковичів на сьогодні залишаються невідомими. Турівське зібрання, значно поповнене Миколою Марковичем, на початку ХХ ст. перейшло до Московської Румянцевської бібліотеки (нині Державна публічна бібліотека Російської Федерації). Інша частина потрапила в ХХ ст. до Інституту російської літератури РАН у Санкт-Петербурзі.

У контексті зазначеного привертає увагу виділений окремо в монографії заповіт О. Марковича. У ньому він заповідав своїм спадкоємцям управляти маєтком за тих правил, якими керувався сам, і зберігати порядок, який при ньому існував – продовжувати утримувати власним коштом в с. Сварков лікарню для лікування інфекційних хвороб, школу в с. Сварков і Перервенцях, півчих церковного хору, надавати допомогу бідним, хворим, забезпечувати належною річною оплатою священників і причет.

Помер О. Маркович 1865 р. бездітним, був похований в с. Сварков (нині Сваркове) Сумської області. Всього за три місяці до смерті він був обраний повітовим гласним земства. Дослідники життя і творчості О. Марковича вважають, що він міг би стати видатним земським діячем.

Державні та виборні посади, як зазначає у передмові професор В. Половець, сприяли формуванню особистості О. Марковича, який поєднав у собі кращі риси старшого покоління Марковичів. Аналіз домашнього архіву, біографій своїх попередників, щоденників діда Якова Марковича сформував його цілісний світогляд, працьовитість, інтелектуальну та професійну підготовку. Саме вони стали взірцем у намаганні своїм особистим прикладом поповнити прогалини в історії губернії цікавими науковими і літературними розвідками.

У цілому ж, на наш погляд, слід подякувати авторові книги за нову монографію як важливий крок у подальшому розвитку краєзнавчих досліджень на Чернігівщині.

Микола БУШИН

Дата подання: 16 жовтня 2019 р.